

Aanvullend en initiërend

Het bestaansrecht van de omroeporkesten

Inge Gabriëls, 3466841

Blok 3 / 2011-2012

5 april 2012

Begeleider: dr. Philomeen Lelieveldt

Kunstbeleid en –management

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

▪ Inleiding	1
- Methode: Oosterbaan Martinius	3
▪ 2000: Artistiek profiel	6
▪ 2001: Commissie Hierck	8
▪ 2003-2005: Toch opheffing Radio Symfonie Orkest	11
▪ 2010-2012: Einde van het Muziekcentrum van de Omroep?	15
▪ Samenvatting en conclusie	18
▪ Bibliografie	21

Inleiding

Zelf spreekt het Muziekcentrum van de Omroep van een aanvullend aanbod. Dat is een bescheiden claim. Aanvullend, ja, maar vooral ook verrassend en vaak uniek. [...] Wij zijn geen muzikale jury, maar een jury die op het radio- en tv-aanbod reageert. In dat aanbod is het Muziekcentrum van de Omroep, in zijn totale samenhang, onmisbaar. [...] Een juweel van artistieke allure. En wat ons betreft: ook onomstreden. (Stichting Nipkow 2012)

In 2011 reikte de Stichting Nipkow de Ere Zilveren Reissmicrofoon uit aan het Muziekcentrum van de Omroep (MCO). Deze prestigieuze radioprijs werd de afgelopen decennia slechts vier keer eerder uitgereikt. Volgens de jury bestaat er weinig discussie over deze prijs en is de beslissing unaniem, zo ook in dit geval. De jury prijst het MCO voor zijn unieke, aanvullende aanbod en hoge kwaliteit en stelt dat zijn bestaan onomstreden is. Hiermee neemt de Stichting Nipkow een duidelijke positie in in de discussie rondom het MCO. Eind 2010 was in het regeerakkoord van kabinet Rutte sprake van opheffing van het MCO. Inmiddels is bekend dat het blijft bestaan, maar er flink wordt bezuinigd. Dit is niet de eerste keer. Het MCO kent een lange geschiedenis van discussie en bezuinigingen.

Het MCO staat in dienst van de publieke omroep om livemuziek voor de radio en televisie te maken. Het muziekcentrum is met een begroting van ruim 30 miljoen euro en bijna 400 medewerkers één van de grootste instellingen voor klassieke muziek in Nederland. Het bevat momenteel twee symfonieorkesten. Het Radio Filharmonisch Orkest, opgericht in 1945, is met 122 musici voornamelijk geschikt voor symfonische werken met een grote bezetting. De Radio Kamer Filharmonie is het kleinere klassieke orkest en bestaat uit 67 musici. De ZaterdagMatinee en het Zondagochtend Concert in het Concertgebouw en De Vrijdag van Vredenburg in Utrecht zijn de omroepseries die de symfonieorkesten verzorgen. Daarnaast is er het Groot Omroepkoor voor de vocale stukken en het Metropole Orkest voor de lichte muziek. In 2009 waren de ensembles bij elkaar goed voor 161 optredens (Muziekcentrum van de Omroep 2010, 5). Het MCO bevat ook een muziekbibliotheek met een grote collectie bladmuziek en het organiseert educatieve projecten voor scholieren.¹

In dit onderzoek zal ik bekijken hoe in de discussie rondom het MCO het bestaansrecht van de omroeporkesten wordt gelegitimeerd door de verschillende betrokken

---

¹ Voor meer informatie over het MCO en de verschillende onderdelen, zie de website van het MCO: <http://www.mco.nl/>.

partijen sinds 2000. Het gaat hierbij om de twee huidige klassieke orkesten van de omroep, namelijk het Radio Filharmonisch Orkest (RFO) en de Radio Kamer Filharmonie (RKF). Daarnaast zal het Radio Symfonie Orkest (RSO) een belangrijke plaats innemen. Dit orkest stond centraal in de discussie tussen 2000 en 2005. In dat laatste jaar werd het orkest opgeheven. Een deel fuseerde met het Radio Kamer Orkest, dat sindsdien in een grotere bezetting verder is gegaan onder de naam Radio Kamer Filharmonie.

Er zijn zes verschillende partijen die ik meeneem in dit onderzoek. De eerste partij is het Muziekcentrum van de Omroep. Als tweede is er de Nederlandse Publieke Omroep (NPO) met daarbij de omroepverenigingen die gebruik maken van de orkesten. Ten derde is de politiek een belangrijke partij, waaronder het ministerie van OCW met de bewindspersonen en politieke partijen vallen. Ten vierde baseert de overheid haar standpunt voor een deel op wettelijke adviesorganen of externe adviesbureaus. In dit geval zijn van toepassing: de Raad voor Cultuur, Commissie Hierck, McKinsey en Berenschot. Als vijfde partij hebben het Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht en het Concertgebouw in Amsterdam, de twee locaties waar de omroeporkesten het meeste spelen, zich ook in de discussie gemengd. Als laatste zijn er nog de musici en de dirigenten.

Mijn onderzoeksperiode begint in 2000, omdat staatssecretaris Rick van der Ploeg toen aan de Raad voor Cultuur vroeg om ook de omroeporkesten mee te nemen in hun advies over de cultuurnota. In dat jaar werden de omroepbijdragen (kijk- en luistergeld) afgeschaft en sindsdien worden de omroepen gesubsidieerd vanuit de belasting. Hierdoor heeft de politiek meer invloed gekregen op Hilversum.²

De omroeporkesten krijgen subsidie via de mediabegroting en niet vanuit de cultuurbegroting. De taak van de omroeporkesten wordt vaak geformuleerd als initiërend en aanvullend op de landelijke orkesten. Dit is een belangrijke legitimering van hun bestaansrecht, maar er worden ook andere argumenten aangedragen. Om deze allemaal goed op een rijtje te krijgen, zal ik in het vervolg van dit stuk de discussie in chronologische volgorde bespreken. Daarin zal ik per partij bekijken hoe deze de legitimering heeft geformuleerd. De deelvragen die ik stel zijn:

---

² Voor een beleidshistorisch overzicht van de omroeporkesten zie: P. Lelieveldt. "Omroepenorkesten in Nederland, een beleidshistorische verkenning." (concept) publicatie tbv Koninklijke Academie van Wetenschappen, Vlaanderen, 2012.

- Hoe heeft het MCO zijn bestaansrecht verdedigd?
- Op welke manier heeft de publieke omroep en hebben de omroepen het belang van de omroeporkesten geformuleerd?
- Welke standpunten hebben de bewindspersonen en politieke partijen ingenomen?
- Hoe hebben de adviesorganen het belang van de omroeporkesten geformuleerd?
- Welke reacties zijn er gekomen vanuit de betrokken concertzalen?
- Hoe hebben musici en dirigenten gereageerd?

Methode: Oosterbaan Martinius

Warna Oosterbaan Martinius gaat in zijn boek 'Schoonheid, Welzijn, Kwaliteit. Kunstbeleid en verantwoording na 1945' (1990) dieper in op de problematiek rond de legitimering van het kunstbeleid. De omroeporkesten vallen onder het mediabeleid en niet direct onder het kunstbeleid, maar het gaat hier wel om een kunstvorm. Hij legt uit wat legitimering is en laat zien hoe een legitimering te achterhalen is uit documenten als beleidsnota's, brieven en rapporten. Legitimering is de rechtvaardiging van de overheid om, in overleg met adviesorganen, in te grijpen op de markt en daarvoor belastinggeld te gebruiken (Oosterbaan Martinius 1990, 11).

Oosterbaan Martinius noemt twee problemen waar het kunstbeleid mee te maken heeft. Ten eerste is dat het legitimeringsprobleem. De overheid dient verantwoording af te leggen waarom zij kunst subsidieert. Dit is problematisch, aangezien zij kunst financiert, omdat de markt tekort schiet. Dat de markt tekort schiet zou echter ook een argument tegen het kunstbeleid kunnen zijn: er is blijkbaar niet genoeg vraag naar kunst. Het tekort aan vraag kan dus zowel een argument voor als een argument tegen kunstbeleid zijn. Dit noemt hij de legitimeringsparadox. Ten tweede noemt hij het toewijzingsprobleem. Dit houdt in dat de overheid een beperkt budget moet verdelen over vele kunstenaars en kunstinstellingen. Hiervoor schakelt de overheid adviesorganen in. Zij moeten criteria formuleren, zodat het schaarse budget verdeeld kan worden.

Er ligt veel druk op de overheid om een legitimering van het kunstbeleid te geven. Oosterbaan Martinius wijt deze hoge druk aan het ontbreken van een sterke traditie. Het huidige kunstbeleid heeft zich in Nederland pas na de Tweede Wereldoorlog gevestigd.

Oosterbaan Martinius laat zien hoe de legitimering van het kunstbeleid zich heeft ontwikkeld. Hij stelt dat de overheid haar beleid verantwoordt door het wijzen op de verwachte effecten. Zo werd er in het begin gewezen op de schoonheid van kunst, die mensen beschaafd zou maken. Daarna werd er breder gesteld dat kunst het welzijn van het volk zou bevorderen. Later, in de jaren '80, hadden de verwachte effecten voornamelijk betrekking op de kwaliteit van de kunst (Oosterbaan Martinius 1990, 64). Daarbij ligt er druk op de overheid, omdat er geen wet bestaat die verplicht tot een kunstbeleid. Er lijkt consensus te bestaan in de politiek dat deze kunstbeleid maakt en ook over hoe dat beleid er in grote lijnen uit moet zien. Toch moet de overheid constant verantwoording kunnen afleggen aan het parlement, maar vooral ook aan de burgers. Door de toegenomen democratisering is de afstand tussen de politiek en de burgers kleiner geworden en zijn de burgers meer betrokken bij de politiek en moet de politiek de burgers ook meer betrekken bij zijn bezigheden (Oosterbaan Martinius 1990, 58-59). De overheid voert een kunstbeleid, omdat de burgers zelf niet genoeg voorkeur geven aan kunst. Oosterbaan Martinius stelt dat de overheid kunst ziet als een merit-goed. Dit zijn goederen die de burgers onderschatten, waardoor de overheid moet inspringen. De overheid dient de kloof tussen de kunst en de burgers te overbruggen.

Hij noemt nog twee andere argumenten voor overheidssubsidie. Als eerste het argument van de collectieve goederen. Dit zijn goederen waar iedereen gebruik van kan maken en niemand van uitgesloten kan worden. Daarbij kunnen ze niet opgesplitst en in delen verkocht worden. Bij kunst is dit niet altijd het geval. Een schilderij kan bijvoorbeeld door een particulier persoon worden gekocht en in een besloten omgeving worden opgehangen. Ten tweede zou kunst positieve externe effecten kunnen hebben. Oosterbaan Martinius stelt dat menigeen dit gevoelsmatig zou beamen. Het probleem is echter dat het moeilijk is deze effecten te meten en dat daar nog geen oplossing voor gevonden is (Oosterbaan Martinius 1990, 39-41).

De overheid probeert haar kunstbeleid te rechtvaardigen in nota's, brieven, toelichtingen bij begrotingen en dergelijke. Hieruit is dus goed de legitimering van de kant van de overheid te achterhalen. Deze documenten worden besproken in de Tweede Kamer, wat in schriftelijke verslagen wordt vastgelegd. Oosterbaan Martinius heeft deze documenten bestudeerd en zo een overzicht gemaakt van de manier waarop het kunstbeleid is gelegitimeerd vanaf 1945. De adviesorganen en de betrokken partijen, in geval van dit onderzoek het MCO en de NPO, dienen hun visie op verzoek in bij de overheid. Vlak na het uitkomen van belangrijke adviezen, beleidsdocumenten of Kamerdebatten, ontstaat er meestal ook een discussie in de media. Alle betrokken partijen laten dan hun stem horen. Met name

kranten plaatsen veelvuldig artikelen en interviews. Door het bestuderen van al deze bronnen vanaf 2000, zal ik een overzicht geven van de manier waarop het bestaansrecht van de omroeporkesten is gelegitimeerd.

2000: Artistiek profiel

Om te beginnen zal ik uiteenzetten hoe de vraag over de legitimering van de omroeporkesten vorm kreeg in het kader van de opdracht van toenmalig staatssecretaris Rick van der Ploeg (PvdA) aan de Raad voor Cultuur om de omroeporkesten mee te nemen in hun advies.

Sinds het jaar 2000 ontvangen de omroepverenigingen geen kijk- en luistergeld meer. In plaats daarvan ontvangen zij geld dat de overheid uit de belastingen haalt. Hierdoor kreeg de overheid meer te zeggen over het beleid van de omroepen. Wanneer staatssecretaris Van der Ploeg advies vraagt aan de Raad voor Cultuur over het orkestenbestel, verzoekt hij dan ook om ook de omroeporkesten mee te nemen in het advies. Van der Ploeg wilde de kwaliteit van het orkestenbestel bevorderen, zodat er een einde zou komen aan reorganisaties en discussies en het bestel bestand zou zijn tegen economisch mindere tijden. Doordat de omroeporkesten steeds meer de podia zijn gaan bespelen, begeven zij zich in het speelveld van de landelijke orkesten (Lelieveldt 2012, 5-6).

De Raad voor Cultuur kwam met een rapport, waarin hij belang toekent aan de omroeporkesten vanwege hun van oudsher vernieuwende programmering die een verrijking is voor de publieke omroep en het Nederlandse muzikleven (Raad voor Cultuur 2000, 13). Het MCO staat in dienst van de publieke omroep en voert het repertoire op dat de omroepen programmeren. Volgens de Raad houdt dit repertoire vooral nieuw werk in. Anton Kok, sinds 2004 directeur van het MCO, stelde dat het de taak van de publieke omroep is om aanvullend te zijn ten opzichte van de commerciële zenders (Jansen 2010). De omroepen hebben niet de taak om primair amusement te vertonen, maar vooral ook informatie, cultuur en educatie (Drenth en Putman 2011, 2).

Deze aanvullende taak wordt doorgetrokken naar het MCO. Over de omroeporkesten wordt veelvuldig gezegd dat ze een aanvullende en initiërende functie vervullen ten opzichte van de andere orkesten. De programmering van de omroeporkesten en daarmee het artistieke profiel wordt echter bepaald door de omroepen. Deze ‘taak bij uitstek’ hebben de omroepen zichzelf aangemeten en is niet wettelijk bepaald door de overheid (Schouten 2010, 85). Deze functie wordt wel erkend en veelvuldig aangehaald door verschillende partijen.

Het is daarom opvallend dat de Raad adviseerde om het Radio Symfonie Orkest op te heffen omdat hij twijfelde aan “het artistieke profiel, de functie en de toegevoegde waarde” van het orkest (2000, 13). Terwijl het Radio Kamer Orkest kan blijven bestaan, omdat zij een helder artistiek profiel hebben. Een slecht argument volgens Ben Janssen, destijds directeur

van het MCO. Het RSO kan geen eigen artistiek profiel opbouwen, omdat deze wordt bepaald door de verschillende omroepen. Hierdoor is dit orkest veelzijdig en flexibel en daarin schuilt juist de waarde van het RSO (Kooke 2000).

2001: Commissie Hierck

De commissie Hierck gaat mee met de uitspraak van Ben Janssen. Deze Adviescommissie Muziek werd op aanraden van de Raad voor Cultuur ingesteld door Van der Ploeg om in navolging op het advies van de Raad uit te zoeken hoe dit uitgevoerd kan worden en welke gevolgen dit zal hebben.

Begin 2001 komt de commissie onder leiding van Hans Hierck met een mildere versie van het scherpe rapport van de Raad. De commissie erkent dat de schuld van een zwak artistiek profiel niet in de schoenen van de orkesten geschoven moet worden, maar in die van de omroepen. Zij bepalen dit profiel. Om dit probleem op te lossen zal er een artistiek leider ingesteld moeten worden bij het MCO om niet meer compleet afhankelijk te zijn van de verschillende wensen van de omroepen, maar het MCO ook eigen artistieke keuzes kan maken. Wel legt de commissie er nadruk op dat de aanvullende en initiërende taak sterker geprofileerd moet worden. Deze in feite onofficiële taak wordt hier als voorwaarde gesteld. Doordat de omroeporkesten steeds meer op de podia zijn gaan spelen, is er een toegankelijker repertoire ontstaan. Hierdoor lijken de omroeporkesten echter sterk op de andere symfonieorkesten en dit leidt tot oneerlijke concurrentie. De toegangsprijs van de concerten van de omroeporkesten is laag, omdat zij onder gunstigere voorwaarden kunnen spelen. Hun primaire taak ligt bij de omroep en niet bij het publiek in de zaal.

Hoewel de commissie Hierck weliswaar niet direct pleit voor opheffing van het RSO zoals de Raad voor Cultuur deed, adviseert ze een interne reorganisatie bij het MCO om 72 banen te schrappen. Dit komt in feite neer op opheffing van het RSO, maar dan op verantwoordelijkheid van het MCO. In plaats van de gaten die dit achter zou laten, zouden de omroepen met het bespaarde geld andere orkesten kunnen inhuren. Dit advies bracht veel protestreacties teweeg uit verschillende hoeken.

Banen schrappen bij het MCO om deze te laten opvullen door de andere orkesten zou niet logisch zijn, zegt de manager van het RSO Henk Smit (Kunstredactie AD 2001b). Bovendien denkt onder andere Ben Janssen dat de reguliere orkesten niet zomaar de plaats van een omroeporkest over kunnen nemen (Kunstredactie Het Parool 2001a). Adjunct-directeur van Vredenburg Mathieu Heinrichs is het daarmee eens. Het RSO speelt regelmatig in Muziekcentum Vredenburg te Utrecht, waar het de lacune op moest vullen die de opheffing van het Utrechts Symfonie Orkest had achtergelaten. Hier speelt het orkest interessante programma's, waarmee het een groot en vast publiek heeft vergaard (Kunstredactie AD

2001c). Daarbij, stelt Jan Zekveld, programmeur van de VARA en de Zaterdagmatinee, dat het inhuren van landelijke orkesten door de omroep problemen oplevert, omdat deze orkesten wel een sterk eigen artistiek profiel bezitten en de wensen van de omroepen hierdoor geen kans zullen krijgen (Kunstedactie Het Parool 2001b).

Hans Hierck benadrukt in een reactie in het Algemeen Dagblad dat orkesten veel geld kosten en dat het orkestenbestel, waaronder in dit geval ook de omroeporkesten worden gerekend, daarom gereorganiseerd moet worden, zodat er met minder orkesten, en dus minder geld, in de toekomst meer kwaliteit geleverd kan worden (Kunstedactie AD 2001a). Volgens onder andere Henk Smit wordt er echter helemaal niet gekeken naar de kwaliteit van zijn orkest. In het rapport van de commissie Hierck staat diens kwaliteit ook niet ter discussie. Door het verkleinen van het MCO zou de kwaliteit achteruit gaan, beweert Mathieu Heinrichs (Kunstedactie AD 2001c). Zo verklaart Jan Zekveld dat zijn Zaterdagmatinee ook onder druk zal komen te staan, omdat hetzelfde aantal omroepen minder orkest tot hun beschikking zullen hebben. De TROS en de EO, die voornamelijk gebruik maken van het te verdwijnen RSO en een vrij toegankelijk programma maken, zullen hem voor de voeten lopen (De Beer 2001).

Vanuit musici en dirigenten kwamen in deze periode voornamelijk meer idealistische en emotionele argumenten waarom het RSO moest blijven bestaan. Voor hen staan hun baan en persoonlijke toewijding op het spel. Het zou bijvoorbeeld afbraak van cultuur zijn. Een cultuur en een orkest die met veel zorg zijn opgebouwd, dat moet in stand gehouden worden. De bevlogen musici zouden één grote familie vormen. Esa-Pekka Salonen, gastdirigent bij het actieconcert van het RSO tegen de bezuinigingen, formuleert het als volgt: “Orkesten zijn organismes en geen machines. Machines kun je uit elkaar halen, maar een orkest leeft. Dus we hebben het hier wel over moord!” (Dame 2000).

De daadwerkelijke maatregelen van de overheid waren uiteindelijk minder ingrijpend dan de commissie Hierck en zeker de Raad voor Cultuur adviseerden. Staatssecretaris Rick van der Ploeg neemt in overleg met het MCO en de Raad van Bestuur van de NOS de beslissing om inderdaad de artistieke leiding bij het MCO te leggen, in samenwerking met de omroepen. Van der Ploeg ziet af van het schrappen van de 72 banen, omdat hij twijfelt of dit tot kwaliteitsverbetering zal leiden en hij vertrouwt op verbetering door de reorganisatie van de zakelijke en artistieke leiding. Hij legt het advies om omroepen niet-omroeporkesten in te laten huren eveneens naast zich neer. Deze worden al veel ingehuurd, maar bovenal ligt deze beslissing bij de omroepen en niet bij de staatssecretaris. Van der Ploeg bevestigt dat er sprake is van een zekere oneerlijke concurrentiestrijd op de podia, maar laat de

cultuurpolitieke voordelen zwaarder wegen. Hij is sterk voor de nadruk op (Nederlandse) eigentijdse muziek en een uniek en bijzonder aanbod. De omroeporkesten zijn de aangewezen orkesten om dit repertoire aan een groter publiek aan te bieden, omdat zij de kosten voor het publiek laag kunnen houden, aangezien de orkesten inkomsten vergaren via de publieke omroep (van der Ploeg 2001, 7-10). Het is opvallend dat ondanks vele adviezen en de nodige veranderingen, de omroeporkesten overeind lijken te blijven op basis van hun zogenaamde aanvullende en initiërende taak.

2003-2005: Toch opheffing Radio Symfonie Orkest

In 2003 is er opnieuw een adviesbureau dat zorgt voor opschudding bij de omroeporkesten. McKinsey (2003, 86) brengt na een efficiëntieanalyse een rapport uit over de publieke omroep. Hierin stelt deze dat er maar liefst 12 tot 16 miljoen bezuinigd kan worden op het MCO, door twee of drie ensembles stop te zetten. Het is opmerkelijk dat hiervoor weinig tot geen legitimering gegeven wordt. De enige reden dat er wel een paar orkesten weg kunnen, is omdat Nederland in vergelijking met andere Europese landen een relatief groot aantal omroepensembles kent en deze een relatief groot deel van het budget voor de publieke omroep in beslag nemen. Er wordt verder niets inhoudelijk gezegd over het MCO.

De Raad voor Cultuur verwerpt de adviezen uit dit rapport dan ook meteen. Een dergelijk grote bezuiniging betekent onherstelbare schade. De Raad stelt dat er wel ruimte is voor bezuiniging in beperkte mate. Allereerst stelt hij dat de taak van de publieke omroep en met name Radio 4 om levende muziek te brengen door bijzondere en nieuwe werken uit te voeren niet ter discussie staat. Evenmin wordt bediscussieerd dat de omroeporkesten deze concertreeksen op de podia spelen, omdat “de reguliere orkesten [die] – vanwege jaarplannen en artistiek profiel, de kosten of de recettedruk – niet kunnen leveren” (Raad voor Cultuur 2003). Deze taken zouden echter ook uitgevoerd kunnen worden met een kleine inkrimping van de omvang van het MCO.

Staatsecretaris Medy van der Laan (D66) sluit zich hierbij aan. Ze verwijst echter ook terug naar McKinsey door te zeggen dat het MCO in Nederland relatief groot is en overlap kent met de orkesten uit de cultuurbegroting. Ze komt daarmee tot de conclusie dat er één orkest opgeheven kan worden, waarmee ze 5,5 tot 7,5 miljoen denkt de besparen (Van der Laan 2003, 8-9). In de Volkskrant wordt beweerd dat het schrappen van de 85 musici en 15 medewerkers van het RSO precies 5,5 miljoen zou besparen (De Beer 2004). Hiermee lijkt de staatssecretaris aan te sturen op het opheffen van het RSO. Hans Hierck reageert hierop in een brief. Hij stelt dat deze bezuinigingen groter zijn dan de 72 te schrappen banen wat door zijn commissie twee jaar eerder bepleit werd. Hij benadrukt dan ook dat er geen verband bestaat tussen de huidige bezuinigingen, die kwantitatieve en kwalitatieve schade opleveren, en het advies van zijn commissie destijds (Hierck 2003).

Ook deze bezuiniging is volgens de Raad van Cultuur te hoog en enkel gestoeld op financiële motieven. De Raad sluit zich bij de publieke omroep aan dat deze een “flexibele orkestformatie met symfonische omvang dat onder strikte artistieke voorwaarden ook in

deelbezettingen kan worden ingezet” nodig heeft (Raad voor Cultuur 2004, 7). Nogmaals stelt de Raad dat de omroeporkesten een bijzondere functie in het Nederlandse muziekleven vervullen met een aanvullend en onderscheidend aanbod. Alleen daarmee is het gelegitimeerd dat de omroeporkesten naast de andere orkesten de podia bespelen. Specifieker wordt nu gezegd hoe een dergelijk aanbod eruit zou moeten zien: “Elementen daarin vormen het brengen van onbekende werken van bekende componisten, belangwekkende composities van onbekende componisten, nieuwe muziek (opdrachtwerken), Nederlandse stukken en artistiek hoogwaardige programma’s” (Raad voor Cultuur 2004, 8).

Desondanks stonden het MCO en de publieke omroep voor de taak om met een plan te komen om de bezuinigingen door te voeren. Het Radio Symfonie Orkest kwam wederom ter discussie te staan, maar ook het Radio Kamer Orkest was niet zeker van zijn bestaan. Het MCO verzette zich tegen de kaasschaafmethode in de vorm van fuseren. Ben Janssen zegt dat hierdoor niemand meer zijn werk kan doen en er daarom beter een rigoureuze maatregel genomen kan worden (Van der Ven 2004). In de praktijk zou dit neerkomen op het opheffen van het RSO. Dit orkest ontstond in 1985 uit een fusie van twee orkesten en het is aannemelijk dat het MCO niet nog een keer een langdurig en moeizaam proces van het opbouwen van een nieuw orkest, dat waarschijnlijk op zijn beurt voortdurend ter discussie zou blijven staan, wilde doormaken.

Net als drie jaar eerder kwamen er veel protesten tegen opheffing van het RSO. Het verdwijnen van een stuk cultuur dat niet meer terugkomt, vormt wederom een belangrijk argument, evenals dat de omroepseries in Amsterdam en Utrecht onder druk zouden komen te staan. Het orkest speelt op een hoog niveau, heeft veel werk en een groot eigen publiek. De TROS maakte zich met name sterk voor het RSO. De omroep organiseert met dit orkest concertseries in Vredenburg. De TROS beweerde niets meer te zoeken te hebben bij het MCO wanneer het RSO zou worden opgeheven (De Beer 2004). Op deze manier zette de TROS druk op andere omroepen, aangezien zij hun (financiële) partner niet wilden kwijtraken.

Hoewel het RKO niet direct bedreigd werd met opheffing, kwam het, mede door de duidelijke opstelling van de TROS, redelijk onder druk te staan. In 2000 had de Raad voor Cultuur het RKO niet ter discussie gesteld vanwege een duidelijk artistiek profiel. Dit profiel vormde ook nu de argumenten voor het voortbestaan van het orkest. Het speelt repertoire dat verder in het Nederlandse muziekleven niet wordt vertolkt, schrijft de Volkskrant (De Beer 2004). Het is een hoogdrempelig repertoire, bevestigt Maurits Wijzenbeek, violist bij het orkest (Rotterdams Dagblad 2004). De Raad prijst het RKO met dit uitzonderlijke profiel (Raad voor Cultuur 2004, 7).

De publieke omroep koos dan ook voor een fusievariant om de bezuiniging te bewerkstelligen. Dit vormde een scheiding tussen het MCO en de publieke omroep, terwijl het de bedoeling was dat zij nauw zouden gaan samenwerken. Toch kwamen de twee partijen op 18 juni 2004 met een gezamenlijk voorstel. Ook hierin wordt de complementaire en onderscheidende, unieke rol van het MCO in de uitvoeringspraktijk weer voorop gesteld. “Er is ook ruimte voor experiment en vernieuwing, waarmee we ook een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de Nederlandse muziekcultuur” (Bierman en Damen 2004, 1). Wat dit precies inhoudt, wordt niet uitgewerkt, maar het spelen van nieuwe werken van Nederlandse componisten zou een logische interpretatie zijn. De twee partijen omschrijven in hun voorstel de ambitie om op internationaal kwaliteitsniveau een groot aanbod uit te voeren. In navolging hiervan kenmerken ze de omroeporkesten als zeer flexibele orkesten die snel elk repertoire kunnen instuderen. Dit is een kwaliteit die al eerder aangehaald werd ter legitimering, omdat de landelijke orkesten hierin tekort schieten waardoor deze niet geschikt zouden zijn om voor de omroepen te werken. Qua bezuiniging stelden het MCO en de publieke omroep voor om het RSO en RKO in capaciteit te verminderen en als twee flexibele ensembles te laten voortbestaan.

Er moest een beslissing genomen worden: een fusie van het RSO en het RKO of opheffing van het RSO. Staatssecretaris Van der Laan verklaarde dat een fusievariant zoals voorgesteld door het MCO en de publieke omroep niet genoeg geldbesparing op zou leveren. In de Tweede Kamer beargumenteerde met name de SP, Groen Links en de PvdA dat de bezuiniging negatieve gevolgen heeft voor de arbeidsmarkt. Zij nemen duidelijk standpunt in tegen de geplande bezuiniging op het MCO. Fenna Vergeer (SP) en Femke Halsema (Groen Links) zeggen het onbegrijpelijk te vinden dat er gediscussieerd wordt over het relatief kleine bedrag van 7,5 miljoen, dat de overheid wel kan, maar niet wil neertellen voor het MCO. Verder hebben zij meer idealistische redenen. Zij vrezen dat minder werkgelegenheid en de schade aan een zorgvuldig opgebouwd, kwalitatief hoogstaand en internationaal geroemd bestel desastreus zal zijn voor de Nederlandse cultuur. Met deze redenen diende Vergeer, samen met Van Nieuwenhoven (PvdA), Kraneveldt (LPF) en Halsema een motie in om de bezuiniging niet door te laten gaan. Een meerderheid in de Tweede Kamer schaarde zich echter achter een fusievoorstel. Hierbij zouden namelijk minder banen geschrapt worden. Halsema stelt dat het niet de taak is van de Kamer om te beslissen hoe die fusie eruit moet zien, omdat deze geen artistiek inhoudelijke keuzes kan en zou moeten maken. Staatssecretaris Van der Laan gaat hierin mee en wil de invulling van de fusie vooral leggen bij de bestuurlijk verantwoordelijken (Tweede Kamerdebat 2004).

Uiteindelijk wordt Anton Kok, interim directeur van het MCO, met dirigent Jaap van Zweden voor de taak gesteld om te reorganiseren. Kok wil zijn bedrijf optimaal benutten en dit kan volgens hem door het blijven spelen van bijzonder repertoire waar de andere orkesten in Nederland niet toe in staat zijn (Kooke 2004). Hij wil dit doen door van de drie bestaande orkesten, twee flexibele orkesten te maken. Zo geschiedde. In 2005 werden het RSO en de RKO samengevoegd tot de nieuwe Radio Kamer Filharmonie.

2010-2012: Einde van het Muziekcentrum van de Omroep?

Na een aantal jaar van stabiliteit in en rondom het MCO, komt de Raad voor Cultuur in 2010 met een advies over het orkestenbestel. Op aanvraag van minister Ronald Plasterk (PvdA) worden ook deze keer de omroeporkesten meegenomen. De omroeporkesten zijn aanvullend op de landelijke orkesten, bespelen podia in Utrecht en Amsterdam en begeleiden regelmatig De Nederlandse Opera. Vanwege deze raakvlakken met de landelijke orkesten, verzoekt Plasterk de Raad om waar passend het MCO mee te nemen in het advies (Plasterk 2009). De Raad vraagt zich in dit rapport letterlijk af “of de afzonderlijke positie van de omroeporkesten nog langer gelegitimeerd is” (Raad voor Cultuur 2010, 9). De omroeporkesten gedragen zich steeds meer als gewone orkesten op de podia (de standaardwerken worden gespeeld op buitenlandse tournees, regelmatig begeleiden zij de opera en houden ze educatieve projecten), waardoor er sprake is van oneerlijke concurrentie, zoals in 2001 ook al werd aangehaald. De Raad stelt vast dat daarin de afgelopen jaren weinig is verbeterd. Daarom stelt de Raad voor de omroeporkesten over te hevelen van de mediabegroting naar de basisinfrastructuur in de cultuurbegroting. Zeer opvallend is dat de omroeporkesten van de Raad de taak meekrijgen om aanvullend en initiërend te zijn in de bis. Dit profiel van de omroeporkesten vormt ook hier weer een belangrijk punt.

Het MCO erkent dit zelf ook in zijn meerjaren beleidsplan 2011-2015:

In de eerste decennia na de oorlog lag de nadruk vooral op het brengen van live muziek op de radio, al dan niet in een specifiek begeleidende taak. In de loop der jaren is de opdracht gewijzigd in het op een hoog niveau brengen van voornamelijk avontuurlijk en onderscheidend repertoire. De geschiedenis van de omroeporkesten in Europees verband laat zien dat de koers scherp moet liggen op artistieke kwaliteit gekoppeld aan het al eerder genoemde onderscheidende repertoire. Alleen deze combinatie levert toegevoegde waarde op in een veranderende muziek- en mediawereld. (Muziekcentrum van de Omroep 2010, 10)

De omroeporkesten hebben met dit repertoire de dubbele taak om de publieke omroep te dienen en het orkest van Utrecht te zijn, waarbij tegenstrijdige visies zorgen voor spanning. Deze spanning wordt opgelost in de omroepseries (Muziekcentrum van de Omroep 2010, 11). Het dienen van de publieke omroep is echter de primaire taak en tevens de meerwaarde van de omroeporkesten, volgens het MCO.

In september 2010 wordt er een nieuw kabinet gevormd en komen de VVD en CDA, met gedoogsteun van de PVV, met een regeerakkoord. Dit akkoord brengt de grootste schok tot dan toe met zich mee voor de omroeporkesten. In weinig woorden wordt verklaard dat het MCO zal worden opgeheven. Een golf verontwaardigde reacties is dan ook het gevolg. De taak van de orkesten om uitvoeringen van concertseries voor de publieke omroep te verzorgen, wordt het belangrijkste tegenargument. “Dat is ons bestaansrecht,” stelt Peter Tollenaar, productie leider bij het MCO, vast (De Cocq 2010). Het flexibele karakter, de snelheid waarmee gerepeteerd wordt en het hoogstaande niveau van het RFO en het RKO worden aangehaald door onder andere de dirigenten Jaap van Zweden (RFO) en Michael Schönwandt (RKF) en cellist van het RFO Wim Hülsmann om te laten zien waarom de orkesten succesvol zijn bij de omroep en ander orkesten deze taak niet zouden kunnen opvangen (De Cocq 2010). Het wegvallen van de orkesten en daarmee de concertseries zou tevens een gat slaan in het aanbod en de inkomsten van het Concertgebouw en Vredenburg, stellen de concertzalen (Spel 2010). Ook de grote artistieke schade, wordt weer meermaals genoemd. Een verschraving van het aanbod in de Nederlandse klassieke muziek zou het gevolg zijn, “een pap zonder krenten” (Van ’t Wout 2011, 33).

Op 3 december 2010 laat minister Marja van Bijsterveldt (CDA) weten dat ze zal onderzoeken of een deel van het MCO behouden kan blijven, omdat de ensembles van hoog niveau zijn en belangrijk zijn voor de levende muziek op de publieke omroep. Adviesorgaan Berenschot komt een krappe half jaar later met een rapport over de toekomst van het MCO. Hierin worden vier argumenten genoemd ter legitimering voor het bestaan van het MCO door het muziekcentrum zelf geformuleerd als volgt:

1. De mediawettelijke opdracht aan de publieke omroep als geheel voor levende muziek.
2. De ‘programmatische vraag’ via de NPO bij toekenning van ‘geld op schema’ aan omroepen.
3. De blijvende vraag naar levende, breed, onderscheidend en avontuurlijke muziek van de individuele omroepen.
4. De betekenis van de MCO-onderdelen voor de Nederlandse muziekinfrastructuur (waaronder regiofunctie Utrecht, specifieke functie Groot Omroepkoor en Metropole Orkest). (Berenschot 2011, 8)

De minister stelt echter maar een budget van 12 tot 14 miljoen ter beschikking aan het MCO. Berenschot rekent uit dat hiermee twee ensembles kunnen blijven. Het RFO krijgt de

voorkeur boven het RKF, omdat het RFO met zijn omvang en bijzondere producties op hoog niveau onmisbaar is in het Nederlandse muziekleven en bij de omroep. Van Bijsterveldt (2011, 28) sluit zich hierbij aan en besluit tot behoud van het RFO en opheffing in de vorm van langzame afbouw van het RKF. Ook blijft het RFO in de mediabegroting, omdat de omroepzaak behouden blijft. Hiermee blijft de legitimering zoals het MCO die hierboven gaf volgens de minister overeind. Bij deze beslissing hebben de kwaliteit en de internationale erkenning van het RFO ook bijgedragen. Waar de internationale tournees in het advies van de Raad voor Cultuur uit 2010 nog kritisch werden gezien vanuit het speelveld ten opzicht van andere orkesten, vormt de daardoor verkregen faam nu een onderdeel voor behoud van het orkest.

Op 27 juni 2011 wordt er in de Tweede Kamer gedebatteerd over de publieke omroep, waarin onder meer de plannen van Van Bijsterveldt met betrekking tot het MCO besproken worden. Jasper van Dijk van de SP neemt duidelijk standpunt tegen de bezuiniging. Volgens hem moeten de omroeporkesten blijven, want het zijn gerenommeerde orkesten. Hij dient hierop een motie in om de plannen te heroverwegen. Van der Ham (D66) en Peters (Groen Links) vragen aan de minister of het RKF zich kan aansluiten bij de landelijke orkesten om kans te maken op een plaats in de cultuurbegroting. Het gaat er volgens Peters om dat de beste orkesten overblijven en wellicht is het RKF er daar één van. Minister van Bijsterveldt onderstreept als reactie dat het RFO in dienst blijft van de omroepen, omdat daar zijn primaire taak ligt. Het RKF zou kunnen meedingen in de cultuurnota, maar daar komt geen geld bij en het is daar daarom dringen (Tweede Kamerdebat 2011).

Jaap van Zweden, Nadia Wijzenbeek (concertmeester RKF) en musici werpen nog tegen dat het RKF ook van een hoog en internationaal niveau is (Spel 2011), maar deze laatste plannen van minister Van Bijsterveldt zijn op het moment nog ongewijzigd. De discussie blijft dan ook doorgaan. Een discussie waarin nagenoeg alle hierboven genoemde legitimeringen nogmaals de revue passeren.

Samenvatting en conclusie

Het MCO en de publieke omroep hebben het bestaan van de omroeporkesten voornamelijk verdedigd met twee taken die zij vervullen. De primaire taak is het dienen van de publieke omroep voor hun livemuziek programmering. Daarbij hebben de omroeporkesten een aanvullende en initiërende functie ten opzicht van de landelijke orkesten. Ook het spelen van het Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht en het Concertgebouw in Amsterdam vormde een argument. Deze reactie was vooral te horen vanuit de concertzalen. Zij vreesden voor gaten in hun aanbod, inkomsten en publiek. Belangrijk voor de concertzalen zijn namelijk de vaste concertseries de ZaterdagMatinee, het Zondagochtend Concert en de Vrijdag van Vredenburg. Belangrijker nog zijn deze series voor de omroepen. De omroepen hebben daarom het bestaansrecht van de omroeporkesten met name geformuleerd met het belang van deze series in het Nederlandse muziekleven.

De vier adviesorganen de Raad voor Cultuur, Commissie Hierck, McKinsey, Berenschot hebben verschillende adviezen gegeven gedurende mijn onderzoeksperiode. McKinsey en Berenschot hebben zelf weinig gezegd over het bestaansrecht van de omroeporkesten. McKinsey stelde dat er een paar orkesten weg konden, omdat Nederland er relatief veel heeft. Berenschot adviseerde het RFO te behouden vanwege zijn bijzondere repertoire en hoge niveau. De Raad voor Cultuur en de Commissie Hierck hebben met name gesproken over het profiel van de omroeporkesten. Beide vonden ze dat het aanvullende en initiërende aanbod sterker geprofileerd moest worden. De commissie Hierck wilde dit bewerkstelligen door een herstructurering van de organisatie van de omroeporkesten. De Raad sprak in 2000 over opheffing van het RSO, vanwege een onduidelijk profiel en in 2010 van overheveling naar de bis om dit profiel beter tot zijn recht te laten komen. Bij beide is het aanvullende en initiërende profiel van de omroeporkesten een belangrijk argument voor het bestaansrecht.

De drie bewindspersonen in de discussie vanaf 2000 zijn Rick van der Ploeg, Medy van der Laan en Marja van Bijsterveldt. Opvallend is dat zij allen minder drastische reorganisaties en bezuinigingen hebben doorgevoerd dan de adviesorganen aanraadden of eerdere plannen voorschreven. Met de argumenten dat de omroeporkesten een belangrijke taak hebben voor de radio en televisie, een bijzonder aanbod verzorgen in het Nederlandse muziekleven en de omroeporkesten van een hoog niveau zijn, hebben zij delen van het MCO laten bestaan.

In de politiek is er met name rond 2004 uitgebreid gesproken over het MCO. In het Kamerdebat van 23 juni 2004 kwamen de SP, Groen Links en de PvdD op voor het bestaansrecht van het MCO. De bezuiniging zou desastreus zijn voor de Nederlandse cultuur. Het verliezen van zo min mogelijk banen was uiteindelijk het belangrijkste argument om voor een fusie te kiezen. In 2011 werd er in de Kamer verontwaardigd gesproken over de grove bezuinigingsplannen van Van Bijsterveldt, maar over het bestaansrecht werd weinig gezegd. Alleen de SP nam duidelijk het standpunt in dat de omroeporkesten moesten blijven, omdat het gerenommeerde orkesten zijn.

Musici en dirigenten hebben, evenals directeuren en medewerkers van het MCO zoals Ben Janssen, de uitzonderlijke karaktereigenschappen van de omroeporkesten aangehaald als legitimering. De omroeporkesten zijn volgens hen van hoog niveau en flexibel en kunnen stukken in korte tijd instuderen. Dit maakt de orkesten geschikt voor de publieke omroep en de landelijke orkesten niet. De landelijke orkesten zouden deze taak niet over kunnen nemen, evenmin als de taak om een meer hoogdrempelig repertoire te spelen.

Als we kijken naar de manieren waarop het bestaansrecht van de omroeporkesten is gelegitimeerd sinds 2000, valt op dat de ‘aanvullende en initiërende’ taak een rode draad vormt. Dit door de omroepen zelf toegekende profiel, is een belangrijk argument van bestaan geworden. Dit is zeker het geval, omdat de omroeporkesten steeds meer in de concertzalen zijn gaan optreden en zich steeds meer zijn gaan gedragen als de symfonieorkesten uit de cultuurbegroting. Daarom wordt ook de primaire taak van de omroeporkesten als orkesten van de omroepen veelvuldig benadrukt. Daarbij hebben alle partijen op bepaalde momenten de omroeporkesten gelegitimeerd door hun bijzondere positie in het Nederlandse Muziekleven en doordat het wegvallen van de orkesten zou zorgen voor grote schade in het klassieke muziek aanbod in Nederland.

Omdat het niet binnen de mogelijkheden van dit onderzoek lag, heb ik een aantal aspecten niet meegenomen. Hier liggen mogelijkheden voor verder onderzoek. Er zijn een paar partijen die nog belicht kunnen worden. De vakbonden hebben zich in de hier geraadpleegde bronnen weinig tot niet laten horen. Zij zullen zich echter ongetwijfeld in de discussie hebben gemengd. Het publiek speelt ook een belangrijke factor. De omroeporkesten spelen immers voor deze muziekliefhebbers. Om de stemmen van deze partijen op de sporen, is het noodzakelijk ook naar andere bronnen te zoeken. Het internet, met name fora, bieden hier uitkomst. Ook de radio en televisie heb ik niet bestudeerd als bron, maar zou waardevolle informatie kunnen opleveren over het debat in de media. Als laatste heb ik me enkel gericht op de symfonieorkesten binnen het MCO. Vaak stond echter het MCO als geheel ter

discussie. Het MCO bevat meerdere onderdelen naast de symfonieorkesten. Om een completer beeld te krijgen, zouden daarom het Metropole Orkest en het Grootomroep Koor bestudeerd moeten worden.

Op het moment van schrijven van dit onderzoek, overlegt het kabinet in het Catshuis over nog meer bezuinigingen in Nederland, vanwege het volgens Europese normen te hoge begrotingstekort. De uitkomsten van dit overleg zou voor het MCO weer nieuwe gevolgen kunnen hebben. De discussie over het bestaansrecht van de omroeporkesten lijkt nog niet ten einde en dit onderzoek zal daarom ook voortgezet kunnen en moeten worden. De omroeporkesten zijn sinds hun oprichting verwikkeld in een complexe discussie en dit zal waarschijnlijk niet zomaar veranderen. Zoals altviolist van het RKF Maurits Wijzenbeek verwoordt: “Wat wij bijdragen is lastig te verwoorden. Schoonheid en geluk zijn geen sterke punten in een discussie over geld” (Spel 2011).

Bibliografie (Chicago / auteur-jaartal)

- Adviescommissie Muziek (voorzitter Hierck). 2001. *Met het oog op de toekomst. Rapport van de adviescommissie muziek*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Beer, Roland De. 2001. "Balletje-Balletje." *De Volkskrant*, 8 maart.
- Beer, Roland De. 2004. "Korten op orkesten treft muziek hard; I Orkesten zijn niet alleen belangrijk voor omroepen, maar ook voor het muzikleven." *De Volkskrant*, 20 februari.
- Bierman, Ruurd en Monica Damen. 2004. "MCO." Brief aan staatssecretaris van der Laan, Hilversum, 18 juni.
- Bijsterveldt, Marja van. 2011. "Uitwerking regeerakkoord onderdeel media." Brief aan de Tweede Kamer, Den Haag.
- Cocq, Marjolijn De. 2010. "Gered van de executie." *BN De Stem*, 11 december.
- Dame, Joke. 2000. "RSO heeft weer hoop. Gelukkig toont orkest veerkracht." *Utrechts Nieuwsblad*, 6 september.
- Drenth, Bart en Gerard Putman (Bureau Berenschot). 2011. "Toekomstscenario's voor het Muziekcentrum van de Omroep. Keuzes in gezelschappen, programmering en positionering." <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/06/17/toekomstscenario-s-voor-het-muziekcentrum-van-de-omroep.html>. Geraadpleegd 1 maart 2012.
- Hierck, Hans. 2003. "Reorganisatie MCO." Brief over de reorganisatie van het MCO, Dilsen-Stokkum (België), 27 december.
- Jansen, Kasper. 2010. "Bezuiniging bedreigt omroepmuziek." *NRC Handelsblad*, 15 september.
- Kooke, Sandra. 2000. "Radio Symfonie Orkest speelt voor lijfsbehoud." *Trouw*, 7 september.

- Kooke, Sandra. 2004. “Omroeporkesten bezinnen zich om hun rol.” *Trouw*, 3 november.

- Kunstredactie AD. 2001a. “Hierck verdeelt orkesten.” *Algemeen Dagblad*, 6 februari.

- Kunstredactie AD. 2001b. “Haenchen: Ik blijf niet toekijken.” *Algemeen Dagblad*, 7 februari.

- Kunstredactie AD. 2001c. “Muziekcentrum Vredenburg schrikt van rapport orkestcommissie.” *Algemeen Dagblad*, 8 februari.

- Kunstredactie Het Parool. 2001a. “Orkestenwereld helemaal overhoop.” *Het Parool*, 5 februari.

- Kunstredactie Het Parool. 2001b. “Rapport Hierck einde van Matinee; ‘Omroepen zijn de schuld’.” *Het Parool*, 26 februari.

- Laan, Medy van der. 2003. “Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2004.” Brief aan de Tweede Kamer, Den Haag, 14 november.

- Lelieveldt, Philomeen. 2012. “Omroepenorkesten in Nederland, een beleidshistorische verkenning.” (concept) publicatie tbv Koninklijke Academie van Wetenschappen, Vlaanderen.

- Muziekcentrum van de Omroep. 2010. “Meerjaren beleidsplan 2011-2015.” http://web.me.com/mco_hilversum/MCO/knooppunt_files/MCO%20BELEIDSPLAN%202010-2015%20-%202013%20april%202010_2.pdf. Geraadpleegd 26 februari 2012.

- Muziekcentrum van de Omroep (officiële website). 2011. “Muziekcentrum van de Omroep.” <http://www.mco.nl/>. Geraadpleegd 4 april 2012.

- Oosterbaan Martinius, W. 1990. “Schoonheid, Welzijn, Kwaliteit. Kunstbeleid en verantwoording na 1945.” Den Haag: SDU.

- Plasterk, Ronald. 2009. “Betreft: Orkesten.” Adviesaanvraag aan Raad voor Cultuur over het orkestenbestel, Den Haag, 23 april.

- Ploeg, F van der. 2001. “Commissie Hierck.” Brief aan de voorzitter en leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal, Zoetermeer, 1 mei.

- Raad voor Cultuur. 2000. “Van de schaarste ende overvloed. Advies Cultuurnota 2001-2004.” Den Haag.

- Raad voor Cultuur. 2003. “Meerjarenbegroting 2004-2008 Publieke Omroep.” Brief aan staatssecretaris Van der Laan, Den Haag, 31 oktober.

- Raad voor Cultuur. 2004. “Muziekcentrum van de Omroep.” Brief aan staatssecretaris Van der Laan, Den Haag, 22 april.

- Raad voor Cultuur. 2010. *Innoveren, vitaliseren! Kompas voor een levendige symfonische traditie in Nederland*. Den Haag.

- Rotterdams Dagblad. 2004. “Musici vechten voor bestaan. Radio Kamerorkest: ‘Wie maakt zich hard voor ons?’” *Rotterdams Dagblad*, 18 februari.

- Schouten, Vincent. 2010. “De orkesten van het Muziekcentrum van de Omroep en de artistieke selectieprocessen in de periode van 1984 tot 1995.” MA thesis Kunstbeleid en Management, Universiteit Utrecht.

- Spel, Mischa. 2010. “Musici straks in de bijstand: Een deel van het repertoire verdwijnt.” *NRC Next*, 8 oktober.

- Spel, Mischa. 2011. “‘We willen méér concerten geven’; Muziekcentrum van de Omroep wil dat omroepen zelf bijdragen aan hun levende muziekvoorziening.” *NRC Handelsblad*, 24 juni.

- Stichting Nipkow. 2012. “Muziekcentrum van de Omroep”. Geraadpleegd 20 maart 2012. <http://www.nipkowschijf.nl/>.

- Tweede Kamerdebat. 2004. “Publieke Omroep.” Debat naar aanleiding van een algemeen overleg op 23 juni 2004 over bezuinigingen op de publieke omroep, Den Haag, 1 juli.

- Tweede Kamerdebat. 2011. “Toekomst mediabeleid.” Verslag van notaoverleg op 27 juni, Den Haag, 29 juni.

- Ven, Aad van der. 2004. “Omroepen offeren Radio Kamerorkest.” *Amersfoortse Courant*, 16 februari.

- Wout, Adriaan van ‘t. 2011. “Omroeporkesten en –koren 65 jaar in de verdrukking.” *Aether* jaargang 26, 1 (jan): 30-33.